

STUDENT RECRUITMENT IN CROSS-SECTORAL COMPARISON

HALLGATÓI REKRUTÁCIÓ SEKTORKÖZI ÖSSZEHASONLÍTÁSBAN

Demeter-Karászi Zsuzsanna, Pusztai Gabriella

Abstract: According to the international researches on the higher education institutions run by religious communities, the recruitment of students, the training programs, the effectiveness and the spirituality of the institutions are frequently examined area (Benne, 2001; Daniels et al., 2016). In the post-socialist region of Europe, one can identify the social function of religious higher education institutions relaunched after communist dictatorships primarily through the recruitment, the institutional culture and effectiveness. Our study examines the recruitment of four religious higher education institutions from the peripheral higher education region, Eastern border of the EU, in comparison with public higher education institutions with the same field of study (N=922). We hypothesized that there are differences between the students in the sectors in terms of both religious and social composition. According to our results, since religiosity and social status are related in different ways in the region, it is necessary to examine the composition and characteristics of religious and non-religious students separately in both sectors. Our results show that the examined religious higher education institutions in the region do not select according to either social status or religiosity, they promote the social mobility of low-status students who are underrepresented in higher education.

Keywords: higher education, religious higher education institutions, church affiliated, recruitment

1. Bevezetés

Az egyházi felsőoktatási intézmények többnyire az ezredforduló után keltették fel a kutatók figyelmét, mivel a rendszerváltást követően az államon kívüli más fenntartóknak is lehetőségük nyílt az intézményalapításra. Bár világméretű trendről beszélünk, amikor a magánforrások felsőoktatásba való bevonását tárgyaljuk, mégis más-más sajátosságok mentén, térben és időben különbözőképpen alakult a folyamat (Németh, 2008).

Tanulmányunkban a felsőoktatás magánfelsőoktatásnak nevezett szegmensét kívánjuk kiváltképp ismertetni, ezen belül is az egyházi felsőoktatási intézmények kerülnek vizsgáldásunk középpontjába, különös tekintettel egy adott régióra fókuszálunk, ugyanis régióként az egyházi és nem egyházi felsőoktatási intézmények eltérő szerepmegoszlásával számolhatunk.

2. Elméleti háttér

Az egyházi felsőoktatás kutatásoknak egyik vonulata az intézmények szervezetével, vezetésével, az akadémiai és az egyházi rendszerekhez való illeszkedés nehézségeivel foglalkozik (Benne, 2001; Astin et al. 2011; Hill, 2011), másik részét viszont az egyházi felsőoktatási intézmények hallgatóinak kompozíciója és jellemzői foglalkoztatják (Lee, 2002; Hartley, 2004; Hill, 2009; Hill, 2011; Astin et al. 2011).

A közép-európai országok felsőoktatásában a rendszerváltást követően gyökeres változások figyelhetők meg. A változás a hallgatók számának növekedésében, a képzési kínálat változatosságában, valamint a nem állami fenntartók intézményalapításának lehetőségében tapintható ki (Pusztai és Farkas, 2016). Az 1990-es években hozott törvények alapján az egyházak visszakapták intézményalapító jogukat, s így a nem tisztán állami felsőoktatási szektor egyre nagyobb méreteket öltött, és egyre inkább a kutatók figyelmének középpontjába került. A nemzetközi szakirodalomban „private higher education” néven jelenik meg a fogalom. A társadalom felsőoktatás iránti növekvő igényét a világon több régióban a privát szektor növekedésével kívánták megoldani. Magánfelsőoktatásnak nevezzük a felsőoktatás azon szegmensét, melyet nem kormányzati szervezetek (non-governmental organization), vagyis magánszemélyek, egyesületek, egyházak) alapítanak és működtetnek. Egyes országokban azon intézmények is a magán szférához tartoznak, melyek ugyan nem államiak, de támogatásukat és felügyeletüket az állam végzi (Szemerszki, 2003).

Kutatók többsége (ld. pl. Levy, 1992; Altbach, 1998) úgy véli, hogy a XXI. században a magánszektor lesz a felsőoktatás leggyorsabban fejlődő szegmense (Szemerszki, 2003). Az egyházi felsőoktatást nyilvánvalóan a magánfelsőoktatás részének tekintik, elhatárolva azt az állami felsőoktatási intézményektől. Eltérő lehet a különböző országok felsőoktatási rendszerében, hogy az egyházak tarthatnak-e fent felsőoktatási intézményt (Szolár, 2010). Szemerszki (2003) alapján, Altbach és Geiger - elemezve az egyes országok magánfelsőoktatási besorolását a felsőoktatási rendszerbe - három-három csoportot különítenek el. Míg Altbach az időbeliséget, addig Geiger az állami és magánfelsőoktatást egymáshoz viszonyítva tárgyalja és értelmezi a fogalmat. Altbach szerint így megkülönböztetünk (1) olyan országokat, amelyek már hosszú ideje domináns magánfelsőoktatással rendelkeznek, (2) olyanokat, amelyekben drámai változás következtében alakult ki a magánfelsőoktatás, (3) valamint olyanokat, ahol a magánfelsőoktatás dinamikusan növekszik, ám mégsem mondható a felsőoktatás domináns szektorának (Szemerszki, 2003). Geiger, Altbachtól eltérően az állami és magánfelsőoktatás viszonyában határozza meg típusait. E szerint megkülönböztetünk (1) tömegmagánszekort, (2) párhuzamost, illetve (3) mellékeset (idézi Szemerszki, 2003).

A fentebb említett kutatóktól eltérően Levy (1992) értelmezése alapján négy fő kritériumot vesz figyelembe a magánfelsőoktatás meghatározásakor. Ezek közül az első a finanszírozás, azaz milyen mértékben van jelen az állami támogatás, a második a felügyelet, vagyis, hogy milyen mértékben nevezhetjük autonómnak az intézményt, a harmadik az intézmény küldetése, hogy mit csinál, milyen képzést folytat, végül pedig a negyedik a hétköznapi szóhasználat, hogy hétköznapi értelemben hogyan nevezik. Megállapítható, hogy ezen szempontok mindegyike szükséges ahhoz, hogy leírjuk az egyes országok felsőoktatási rendszerét, ám súlyozásuk országonként változó.

A közép-európai országok majdnem mindegyikében jelen vannak az egyházi felsőoktatási intézmények, ám működésük, támogatásuk, társadalomban betöltött szerepük országonként változó. Jelentős diverzitás figyelhető meg országonként az állam és az egyház viszonyában, már abban a tekintetben is, hogy melyik szektorban működhet hitéleti képzés a felsőoktatásban. Magyarországon hitéleti felsőoktatás csak az egyházi felsőoktatási intézmények falain belül működhet, míg más országokban, például Romániában is, az állami felsőoktatási intézmények is hozhatnak létre hitéleti képzéseket. A szektorok között további különbségek figyelhetők meg, azon tekintetben, hogy hol jöttek létre egyházi felsőoktatási intézmények. Egy korábbi kutatás (Pusztai és Farkas, 2016) eredményeire alapozva elmondható, hogy ezen intézmények nagyrésze intézményhiányos régiókban jött létre, ugyanakkor a jelentős lélekszámú magyar kisebbséggel rendelkező országok esetében számolnunk kell a nemzeti kisebbségi közösségek képzési igényeinek speciális feladatával is.

Nemcsak az egyes szektorok különbségeivel számolhatunk az egyházi felsőoktatási intézmények tárgyalásakor, hanem az egyes szektorokon belül is különbségek mutatkoznak.

A nemzetközi szakirodalomban több kutatást találunk, mely kifejezetten az egyházi felsőoktatási intézményekkel, az egyházi fenntartású (church-run, church related, religious affiliated) és az egyházi szellemiségű (faith-based) felsőoktatási intézmények hasonlóságaira, illetve különbözőségeire irányultak (Hartley, 2004; Daniels és Gustafson, 2016).

További nemzetközi kutatások foglalkoztak a folyamatosan növekvő létszámú felsőoktatási hallgatók vallásosságával (Cherry, Deberg és Porterfield, 2001; Higher Education Research Institute 2004; Hill,

2009), az intézmények vallásosságához hozzáadott értékével (Lee, 2002; Uecker és Regnerus és Vaaler, 2007; Hill, 2009), valamint a sajátos intézményi kultúrával az egyházi felsőoktatási intézményekben (Hill, 2009). A témában végzett hazai kutatások Szemerszki (2003), Révay (2007), valamint a CHERD kutatócsoport (2007-2009) nevéhez fűződnek. Szemerszki Mariann (2003) a magánfelsőoktatás kialakulásával, Révay Edit (2007) az érték és normaközvetítés szektorközi összehasonlításával, míg Pusztai és munkatársai az expanzió egyházi felsőoktatásra gyakorolt hatásával, (Pusztai et al., 2003), a felekezeti felsőoktatás közép-európai összehasonlításával (Pusztai, 2010; Pusztai és Farkas, 2016), egy nemzetközi kutatócsoport a egyházi felsőoktatási intézmények képzési kínálatának változatosságával (Pusztai et al., 2019) foglalkozott.

Összességében megállapítható, hogy az egyházi felsőoktatási intézmények és a hallgatói vallásosság kérdéskörét mind a hazai, mind pedig a nemzetközi szakirodalomban számos kutató vizsgálja, azonban hazai viszonylatban nem találkozunk olyan kutatással, mely kimondottan, egy régióban jelenlévő egyházi felsőoktatási intézmények hallgatóit vizsgálná. Ennek még akkor is nagy jelentősége van, ha funkciójuk, szereposztásuk régióként is eltéréseket mutathat. Tanulmányunkban tehát arra vállalkozunk, hogy egy adott régió egyházi felsőoktatási intézményeit és hallgatóit vizsgáljuk szektorközi összehasonlításban.

3. Az empirikus kutatásról

Empirikus elemzésünkben a CHERD-H PERSIST 2019) adatbázisának releváns almintáját használjuk fel (N=922) a felsőoktatási pályafutás, az intézményi hatás, valamint a társadalmi háttér és vallásosság dimenziókat vizsgálva. Az egyházi és állami felsőoktatási intézmények hallgatók közötti szektorközi összehasonlítás megvalósulására intézménypárokat alkottunk. Az intézménypárok kiválasztásánál a beiskolázási térség, valamint a képzési profil hasonlóságára törekedtünk. Az elemzett almintába Magyarország és Románia egy-egy határmenti régiójából az állami és nem állami felsőoktatási intézmények azon hallgatói kerültek, akik a két szektor azonos képzési területein tanulnak. A nem állami intézmények a két országban jogilag eltérő kategóriákat alkothatnak, de kutatásunkban az egyházi működtetés (kontroll) alatt álló intézményekkel foglalkozunk, melyeket a továbbiakban egyházi intézményeknek nevezünk. Ezek a Debreceni Hittudományi Egyetem, a Szent Atanáz Görögkatolikus Főiskola, valamint a romániai Partiumi Keresztény Egyetem és az Emanuel Egyetem. Ezeket vetettük össze az állami felsőoktatási intézményekkel, melyek a Debreceni Egyetem, Nyíregyházi Egyetem, Nagyváradi Állami Egyetem. Annak érdekében, hogy a két szektort reprezentáló minta összehasonlítható legyen, a hallgatói minta kiválasztásakor figyelembe vettük a képzésterületeket is. Megállapítottuk, hogy az egyházi szektor intézményeiben milyen arányban oszlanak meg a hallgatók a képzésterületek ECD (1997) osztályozása szerint, majd ennek megfelelő összetételű almintát választottunk ki az állami szektor intézményeiből is.

4. Kutatási probléma és hipotézisek

Tanulmányunkban a következő kérdésekre keressük a választ: Miért választanak a hallgatók egyházi vagy nem egyházi felsőoktatási intézményt? Társadalmilag szelektívek-e az intézmények? Vallásosság szempontjából hogyan oszlanak meg a hallgatók a szektorok között? Kutatási kérdéseink alapján a következő hipotéziseket fogalmaztuk meg:

H1.

a). Feltételezhető, hogy azon hallgatók választják az egyházi felsőoktatási intézményeket, akik vallásosnak vallják magukat, ugyanis a szülők is világnézetüknek megfelelő közösségek felé irányítják gyermekeiket (Pusztai et al., 2019; Todd et al., 2003).

b). Figyelembe véve az intézmények régióját, feltételezhető az is, hogy nem a vallásosság szerinti szelektivitás mutatkozik majd meg, hanem az egyházi felsőoktatási intézmények hallgatóinak összetétele a lakosság összetételét tükrözi vallásosságtól függetlenül, vagyis nem számíthatunk vallásos többségre.

H2.

a). A fiatal generáció számára döntő fontosságúvá vált – a vallási nézetek formálódása tekintetében is – a család, amely az elsődleges szocializációs színtér (Pusztai, 2004, 2009; Pusztai et al., 2019), ennek alapján pedig azt feltételezzük, hogy a család vallásgyakorlata megegyező lesz a hallgatók vallásgyakorlatával a különböző szektorokban.

b). Korábbi kutatási eredmények igazolták, hogy a fiatal generáció tagjai az átörökített vallásosságot is komfortosabbá teszik, autonóm vallásosságot építenek ki maguk számára (Pusztai et al., 2019), így azt feltételezzük, hogy a vallásgyakorlat különböző mutatói eltérnek a szülői generációtól.

H3.

a). A térség felsőfokú oktatására a női többség jellemző, így feltételezhető, hogy mindkét szektorban női többséggel számolhatunk.

b). Feltételezhető továbbá, a nem egyházi felsőoktatási intézmények női túlsúlya, ugyanis a vallásos identitás általában egy tradicionálisabb beállítódással járhat együtt, mely nem a továbbtanulás, hanem a gyermekvállalás felé irányítja a nőket.

H4.

Korábbi kutatási eredmények szerint az idősebbek, az alacsonyán iskolázottak, valamint a kisebb települések lakói vallásosabbak (Tomka, 1999). azt feltételezzük, hogy az egyházi felsőoktatási intézményekben többségében jelennek meg azok a hallgatók, akik családi háttere kedvezőtlenebb és kisebb településeken élnek, míg a nem egyházi felsőoktatási intézmények hallgatóinak többségéről feltételezzük, hogy nagyobb településekről származnak, kedvezőbb családi háttérrel rendelkeznek és magasabban iskolázott szülők gyermekei.

5. A kutatási minta általános jellemzői

Az intézmény fenntartója szerint a hallgatók 57%-a jár nem egyházi felsőoktatási intézménybe, míg 43% jár egyházi felsőoktatási intézménybe. A magyarországi, nem egyházi felsőoktatási intézmények esetében a Debreceni Egyetem hallgatóinak aránya 69,8%, a Nyíregyházi Egyetemé 15,8%, a romániai Nagyvárad Állami Egyetem hallgatói pedig 14,4%-os arányban jelennek meg a mintában. Az egyházi intézmények esetében a Debreceni Református Hittudományi Egyetem tanulói 26%-ban, a Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola hallgatói 7,1%-ban, a romániai Partiumi Keresztény Egyetem diákjai 39,4%-ban, valamint szintén a romániai Emanuel Egyetem hallgatói 27,5%-ban jelennek meg.

A mintánkba bekerült 7 intézmény hallgatóinak nemi megoszlása alapján 67,9%-a nő és 32,1%-a férfi. Az intézmények hallgatóit életkor szempontjából három csoportba osztottuk: tipikus életkorú hallgatók (1996 és 2000 között született), atipikus életkorú hallgatók (1970 és 1995 között), valamint extrém tartományba eső életkorú hallgatók (55 évnél idősebbek). Ami a képzési szintet illeti a hallgatók több mint négyötöde, 83,8%, alapképzésben (N=773), míg 16,2%-az osztatlan mesterképzésben (N=149) végzi tanulmányait.

6. A hallgatók vallásossága

Napjainkra a fiatalok, s így a felsőoktatási intézmények hallgatóinak vallásossága egyre komplexebb képet mutat. Így azon alternatív hipotézis vizsgálatára vállalkozunk, mely szerint többnyire azok a hallgatók választják az egyházi felsőoktatási intézményeket, akik vallásosak, vallásosnak vallják magukat. Alternatív hipotézisként figyelembe véve, hogy a vizsgált intézmények egy perifériás, határmenti régióban helyezkednek el, feltételezhető az is, hogy nem a vallásosság szerinti szelektivitás mutatkozik majd meg, hanem az egyházi felsőoktatási intézmények hallgatóinak összetétele a lakosság összetételét tükrözi vallásosságtól függetlenül. Ezen két alternatív hipotézist először a vallási öndefiníció vizsgálatával ellenőrizzük. A vallásossággal kapcsolatos dichotómiát és válaszmegtagadás problémáját orvosolni szándékozó, érzékenyebb mérés (Tomka, 1973) elkészített egy ötfokú skálát, melyet kérdőívünkben is használunk.

Táblázat 1. „Melyik állítással tudná magát legjobban jellemezni?” kérdésre adott válaszok (százalékos megoszlás, N=896)

	egyházi	nem egyházi
vallásos vagyok egyházam tanításai szerint	49,4	11,7
vallásos vagyok a magam módján	33,2	46
nem tudom megmondani	5,2	8,6
nem vagyok vallásos	9,6	25,4
határozottan nem vagyok vallásos	2,6	8,2
N=	385	511

Az aláhúzva szereplő értéknél az adjusted residual abszolút értéke nagyobb, mint kettő.

*** $p=0,000$

Eredményeink alapján elmondhatjuk, hogy a felsőoktatási intézmények hallgatói vallásosság tekintetében igen változatos képet mutatnak, ám az egyházi felsőoktatási intézmények hallgatóinak vallásossága jelentősen kiemelkedik a szektorok összehasonlítása során. Az egyházi felsőoktatási intézményekben a hallgatók majdnem fele, 49,4%, vallja magát vallásosnak az egyház tanításai szerint, arányuk erősen felülreprezentált (Adj. Resid.=12,5). Ugyancsak kimagasló még az egyházi intézményekben a maguk módján vallásosak aránya is (33,2%). A közel azonos arány a két kategóriában azzal magyarázható, hogy a felekezeti összetétel miatt az azonos vallásossági teljesítmény az egyik felekezetben az egyháziisan vallásos kategóriába kerül, egy másik felekezetben pedig a maga módján vallásos kategóriába sorolható.

A nem egyházi felsőoktatási intézmények hallgatóinak köre is változatos, ám jelentősen eltér a másik szektor eredményeitől. A hallgatók körében majdnem fele arányban jelennek meg a maguk módján vallásosak (46%), majd őket követik a nem vallásosak 25,5%-ban, számuk mindkét esetben erősen felülreprezentált.

Bár az egyházi felsőoktatási intézmények esetében a hallgatók közel háromnegyede valamilyen módon vallásosnak vallotta magát, feltevéndhet a kérdés, hogy vajon nem csupán azért azonosítják magukat vallásosnak, hogy az intézmény karakteréhez való kötődésüket indokolják, de valójában a vallásgyakorlatuk távol állhat az egyházi vallásosságtól. Ezen feltételezésünket korábbi kutatási eredményeinkre (Pusztai et al., 2019) alapozzuk, ugyanis eredményeink alapján megállapítottuk, hogy azon fiatal generációhoz tartozók, akik továbbörökítik az idősebb generáció vallásosságát, komfortosabbá teszik azt, lazítva a tradíciókon, saját nézeteik szerint formálják (Pusztai et al., 2019). Mivel a fiatal generáció tagjai körében előfordul, hogy kritikusak az egyházi, szervezeti bekapcsolódást illetően, feltételezhető, hogy hiába vallják magukat egyháziisan vallásosnak, a személyes vallásgyakorlatuk más kategóriába sorolja őket, ugyanis felülírják a tradicionális vallásgyakorlat jellemtőit sajátos nézeteikkel. Korábbi feltételezésünk megválaszolására tehát megvizsgáltuk a személyes, illetve a közösségi vallásgyakorlatot szektorközi bontásban. Az egyházi felsőoktatási intézmények hallgatóinak 69,9%-a rendszeresen, 19,1%-a ritkán, 11,3%-a pedig soha nem imádkozik. A nem egyházi felsőoktatási intézményekben nagyobb arányban találjuk a soha nem imádkozó hallgatókat, 38,5%, a rendszeresen imádkozók 33,1%-ban, míg a ritkán imádkozók 28,4%-ban vannak jelen.

Közel azonos képet mutat a templomba járás gyakorisága a különböző szektorokban. Az egyházi felsőoktatási intézmények hallgatóinak 51,6%-a rendszeresen, 35,8%-a ritkán, míg mindössze 12,6%-a soha nem jár templomba vagy imaházba. A nem egyházi felsőoktatási intézményekben a hallgatók kicsivel több mint fele jár ritkán, 50,3%, 41,3%-a soha és csupán 8,4%-a jár rendszeresen templomba vagy imaházba.

Táblázat 2. „Milyen gyakran szokott imádkozni?” és „Milyen gyakran jár templomba, imaházba?” kérdésekre adott válaszok (százalékos megoszlás)

		egyházi	nem egyházi
Milyen gyakran szokott imádkozni? *** N=896	rendszeres	<u>69,9</u>	33,1
	ritka	19,1	<u>28,4</u>
	soha	11,3	<u>38,5</u>
	N=	382	507
Milyen gyakran jár templomba, imaházba? *** N=888	rendszeres	<u>51,6</u>	8,4
	ritka	35,8	<u>50,3</u>
	soha	12,6	<u>41,3</u>
	N=	380	501

Az aláhúzva szereplő értéknél az adjusted residual abszolút értéke nagyobb, mint kettő.

***p=0,000

A személyes és közösségi vallásgyakorlatot vizsgáló kérdések eredményei tovább igazolják korábbi eredményeinket és alátámasztják, hogy mind az imádkozás gyakorisága, mind pedig a templomba járás gyakorisága esetében kimagasló rendszerességgel tűnnek ki az egyházi felsőoktatási intézmények hallgatói, arányuk mindkét esetben felülreprezentált. Megállapítható tehát, hogy a hallgatók többsége nem csupán a vallási önbesorolás szerint mondható vallásosnak, de a személyes és a közösségi vallásgyakorlatuk is az egyházas vallásosságról árulkodik az egyházi felsőoktatási intézményekben. Ezzel ellentétben pedig a nem egyházi felsőoktatási intézményekben sem a vallási önbesorolás, sem pedig a személyes és közösségi vallásgyakorlat szerint nem mondhatók vallásosnak a hallgatók.

A vallási önbesorolás, valamint a személyes és közösségi vallásgyakorlatot vizsgáló kérdések eredményei után kíváncsiak voltunk még a család vallásosságára is, ugyanis a vallásosságot befolyásoló tényezők közül az első a hatásgyakorló családi otthon (Pusztai, 2009,106).

Mind az édesanya/nevelőanya, mind pedig az édesapa/nevelőapa, valamint a testvérek templomba járásának esetében szignifikáns kapcsolat mutatható ki a szektorközi bontásra. Az egyházi felsőoktatási intézmények esetében a család is kimagaslóan vallásgyakorló, míg a nem egyházi intézményekben a hallgatókkal megegyezően a családjuk sem nevezhető többségében vallásosnak. Eredményeinkből kitűnik továbbá, hogy az egyházi felsőoktatási intézmények hallgatói valamivel vallásosabbnak bizonyulnak a közösségi vallásgyakorlat alapján, mint a családjuk. Ezen eredmény alapján feltevődik tehát a kérdés, hogy miért lehet magasabb a hallgató rendszeres vallásgyakorlata a családjánál az egyházi intézményekben? Intézményi, esetleg generációs hatás eredménye lehet, vagy azon hallgatók kerültek az egyházi felsőoktatási intézménybe, akiket már nem elégített ki a családjuk vallásossága?

Megállapíthatjuk, hogy különbség észlelhető a szektorok között, valamint a család és a hallgatók vallásossága között az egyházi felsőoktatási intézményekben, adatainkból pedig arra következtetünk, hogy ez intézményi hatás eredménye, ugyanis a generációs hatás feltételezné a testvérek közel azonos közösségi vallásgyakorlatát.

Táblázat 3. „Milyen gyakran jár édesanyja/nevelőanyja, édesapja/nevelőapja, testvére/testvérei templomba, imaházba?” és „Milyen gyakran jár templomba, imaházba?” kérdésekre adott válaszok (százalékos megoszlás)

		egyházi			nem egyházi		
		apa	anya	testvér	apa	anya	testvér
Milyen gyakran jár templomba, imaházba? ***	rendszeres	<u>42,6</u>	<u>47,1</u>	<u>39,6</u>	11	15,1	11,7
	ritka	33,9	34,5	35	37,3	<u>42,3</u>	<u>37,5</u>
	soha	23,5	18,4	25,5	<u>51,6</u>	<u>42,5</u>	<u>50,8</u>
	N=	345	348	326	490	503	488

Az aláhúzva szereplő értéknél az adjusted residual abszolút értéke nagyobb, mint kettő.

***p=0,000

Adataink alapján felvetettük, hogy a szektorközi különbségek egy része is a vallásosság tekintetében mutatkozó eltérésekből adódik. A két vallásos kategória közötti önbesorolás szubjektív alapon nyugszik, stílusbeli és felekezeti különbségek befolyásolhatják, hogy ugyanazt a vallásgyakorlatban mutatkozó teljesítményt valaki egyházasnak vagy pedig a maga módján vallásosnak címkézi (Pusztai et al., 2019; Pusztai, 2020), ezért a vallásos öndefiníció szempontjából két csoportra bontottuk a hallgatókat. A vallásos vagyok egyházam tanításai szerint, valamint a vallásos vagyok a magam módján kategóriákat összevontuk, s ezeket a hallgatókat vallásosként neveztük el. A hallgatók másik csoportjába pedig azok kerültek, akik nem állítják magukról, hogy valamiképpen vallásosak lennének. A tanulmány további részében nemcsak szektorközi összehasonlítást végzünk, hanem az így létrehozott változók mentén is megvizsgáljuk a változókat, hogy a szektor hatását és az egyéni vallásosság hatását külön tudjuk választani.

6.1. Különbségek a demográfiai mutatókban

A nemek aránya a felsőoktatásban egy tradicionális társadalomban működő intézményben igen árulkodó. A nők felsőoktatási belépése megkésett. A női foglalkoztatás ebben a szocialista térségben kötelező volt és a nők iskolai karrierjét az jellemezte, hogy többen mentek a felsőoktatásra felkészítő általános középfokú oktatásba, ezért több képzésben (pl. pedagógus, szociális, egészségügy) női többség alakult ki. Ezek többnyire a feminin professziókra vonatkozó képzések, melyek sajátossága a segítő, szolgáltató jelleg (Fényes, 2010).

Mivel az egyházi felsőoktatási intézmények tipikusan ezeken a területeken indítottak és indítanak képzéseket, női többséget várhatnánk ezekben az intézményekben, viszont az intézmény párok kialakításakor a képzési területek azonosságát vettük alapul. Feltételezésünket ezért arra alapozzuk, hogy a nők jobban felvállalják vallásosságukat és inkább választanak egy világnézetükkel azonos felsőoktatási intézményt, de ugyanakkor az is elképzelhető, hogy a tradicionálisabb családmódellek továbbélése miatt a nők szerepfelfogása, jövőtervei inkább a gyermekvállalás és nem a továbbtanulás felé mutatnak.

Adataink azt mutatták, hogy mindkét szektorban erős női túlsúly mutatkozik, de az egyházi intézményekben még magasabb a nők aránya 72,2%, mint az állami szektorban (64,8%). A férfiak aránya az egyházi intézményekben 27,8%, az állami intézményekben 35,2%, vagyis itt a férfiak felülreprezentáltak jelennek meg, míg az egyházi szektor esetében a nők száma mutat felülreprezentáltságot.

Táblázat 4. A hallgatók életkor szerinti megoszlása szektorközi és vallásosság szerinti összehasonlításban (sorszázalék, N=807)

	egyházi		nem egyházi* (p=0,043)		összes** (p=0,019)	
	vallásos hallgató	inkább nem vallásos hallgató	vallásos hallgató	inkább nem vallásos hallgató	egyházi	nem egyházi
férfi	28,9	22,7	31,4	40,1	27,8	35,2
nő	71,1	77,3	68,6	59,9	72,2	64,8
N=	311	66	293	212	381	511

Az aláhúzva szereplő értéknél az adjusted residual abszolút értéke nagyobb, mint kettő.

A nem egyházi felsőoktatási intézményekben a vallásosság és a nem változók szignifikáns összefüggést mutatnak, miközben az egyházi nem állnak fenn ezek az összefüggések. A nem egyházi kategóriában a nem vallásosak körében majdnem kétszer akkora a férfiak aránya, mint az egyházi intézmények nem vallásos hallgatói körében, melyből arra következtethetünk, hogy a nem vallásos nők nagyobb arányban választják az egyházi felsőoktatási intézményt, míg a nem vallásos férfiak inkább a nem egyházi felsőoktatási intézményt választják. Ezt azzal magyarázhatjuk, hogy a férfi hallgatók kapcsolathálózati szempontból inkább kontextusérzékenyek (Pusztai, 2011), szélesebb, kiterjedtebb a kapcsolathálójuk,

de könnyebben hasonulnak a környezetükkel, annak igyekeznek megfelelni, jobban, mint a lányok. Az egyházi intézményekben a vallásos férfi hallgatók könnyebben találnak magukhoz hasonló gondolkodásúakat, így bátrabban felvállalják a vallásos identitásukat (Fényes et al., 2004).

Ugyancsak szektorközi összehasonlításban vizsgálva az életkort, megállapíthatjuk, hogy az egyházi felsőoktatási intézményekben az atipikus (3,8%) és az extrém (1,2%) korú hallgatók is megjelennek, még ha igen csekély arányban is. Ha megvizsgáljuk továbbá a nemek arányát a kor és a fenntartó szerint, elmondhatjuk, hogy a két szektorban majdnem hasonló arányban oszlanak meg a nők és a férfiak a különböző életkori csoportokban, egyetlen kivételt képez az extrém életkori csoport, ugyanis ezen tartományba eső hallgatók kizárólag az egyházi intézményekben vannak jelen.

6.2. Különbségek a társadalmi státusban

A társadalmi helyzet igen fontos eleme az állandó lakóhely, a vallásosság és a társadalmi helyzet összefüggései, melyek a legutóbbi időig szorosak voltak, és kimondták, hogy az idősebbek, az alacsonyán iskolázottak és a kisebb települések lakói nagyobb valószínűséggel voltak vallásosak (Tomka, 1999). Ezért fontosnak tartottunk rákérdezni, hogy milyen települési típusokról rekrutálódnak a különböző szektorok hallgatói.

Eredményeinkből láthatjuk, hogy az egyházi intézmények hallgatóinak 34,8%-a falvakból, 34%-a kisebb városokból származik, míg a nem egyházi intézmények hallgatóinak többsége a kisebb várost (37,9%) és a nagyobb városokat (35,9%) jelölte állandó lakhelyül, és csak 26,2%-uk érkezett falvakból. Tehát az egyházi intézményekben erősen felülreprezentált azon hallgatók aránya, akik falvakban (Adj. Resid.=2,7) laknak.

Táblázat 5. A hallgatók állandó lakhelye szerinti megoszlása szektorközi és vallásosság szerinti összehasonlításban

	egyházi *		nem egyházi		összes*	
	vallásos hallgató	inkább nem vallásos hallgató	vallásos hallgató	inkább nem vallásos hallgató	egyházi	nem egyházi
nagyobb város	29,1	38,8	31,8	<u>40,5</u>	31,2	35,9
kisebb város	32,9	40,3	39,7	35,8	34	37,9
fal	<u>38</u>	20,9	28,4	23,7	<u>34,8</u>	26,2
N=	316	67	292	215	385	512

Az aláhúzva szereplő értéknél az adjusted residual abszolút értéke nagyobb, mint kettő.

*p=0,028

*p=0,020

Az elemzés azt mutatja, hogy az egyházi intézmények hallgatóinak falusi túlsúlya a vallásos hallgatók révén erősödik meg. A vallásos hallgatók mindkét szektorban nagyobb arányban származnak faluról, de az egyházi intézményben felülreprezentáltak vannak jelen. Mivel a nem egyházi intézményekben a nagyvárosi nem vallásos hallgatók képezik a domináns csoportot, ezért a szektorközi szereposztás úgy alakul, hogy az onnan inkább kiszoruló falusi vallásos hallgatók kapnak helyet az egyházi szektorban.

A családi háttér szektorközi különbségeire vonatkozó hipotézisünk ellenőrzése során a szülői iskolázottságot is megvizsgáltuk, mert szintén a vallásosság és az alacsony iskolázottság összefüggését feltételeztük és így a felekezeti szektorban vártunk alacsonyabb szülői iskolázottságot. Adataink alapján a szülők/nevelőszülők legmagasabb iskolai végzettségét tekintve¹ elmondhatjuk, hogy mind az

¹ Az iskolázottságra vonatkozó kérdésekből készítettünk összevont mutatót (alap, közép, felsőfokú végzettség), amely az alábbi 9 itemből áll: 1. kevesebb mint 8 osztály, 2. 8 osztály, 3. szakmunkásképző, szakiskola, 4.

édesapa/nevelőapa, mind pedig az édesanya/nevelőanya legmagasabb iskolai végzettsége szignifikáns szektorközi különbségeket mutatott. Az egyházi felsőoktatási intézmények hallgatóinak szülői háttéréből megállapítható, hogy az édesanyák/nevelőanyák 13%-ának legfeljebb alapfokú iskolai végzettsége van, 59,8%-uk középfokú végzettséggel, míg 27,1%-uk diplomával is rendelkezett. Az édesapák/nevelőapák 7%-ának van alapfokú, 72,8%-ának középfokú és 20,2%-ának felsőfokú iskolai végzettsége. A nem egyházi intézmények hallgatóinak szülői háttére a következőképpen oszlik meg: az édesanyák/nevelőanyák esetében 35,7% rendelkezik felsőfokú, 59,9% középfokú, míg 4,4% alapfokú iskolai végzettséggel, az édesapák/nevelőapák közel azonos eredményeket mutatnak, ők 4,4%-ban rendelkeznek alap, 68,3%-ban közép és 27,3%-ban felsőfokú iskolai végzettséggel. Tehát az egyházi intézményekben alacsonyabb a hallgatók szüleinek általános végzettségi szintje, több alap- és középfokú szülő gyermekét fogadják be. Ez arra vall, hogy a vizsgált régióban az alacsonyabb társadalmi státusz és a vallásosság együtt járása tapasztalható, szemben Magyarország központi és nyugati régióival (Pusztai, 2020).

Táblázat 6. Az édesanya/nevelőanya legmagasabb befejezett iskolai végzettség szerinti megoszlás szektorközi és vallásosság szerinti összehasonlításban

	egyházi		nem egyházi		összes***	
	vallásos hallgató	inkább nem vallásos hallgató	vallásos hallgató	inkább nem vallásos hallgató	egyházi	nem egyházi
alap	13	13,4	4,5	4,3	<u>13</u>	4,4
közép	59,7	59,7	62,1	57,6	59,8	59,9
felső	27,3	26,9	33,4	38,1	27,1	<u>35,7</u>
N=	308	67	290	210	376	504

***p=0,000

Táblázat 7. Az édesapa/nevelőapa legmagasabb befejezett iskolai végzettség szerinti megoszlás szektorközi és vallásosság szerinti összehasonlításban

	egyházi		nem egyházi		összes*	
	vallásos hallgató	inkább nem vallásos hallgató	vallásos hallgató	inkább nem vallásos hallgató	egyházi	nem egyházi
alap	6,9	7,7	5,9	2,4	7	4,4
közép	73,9	67,7	68,4	68,9	72,8	68,3
felső	19,3	24,6	25,7	28,7	20,2	<u>27,3</u>
N=	306	65	288	209	371	501

* p=0,021

Eredményeinket tovább vizsgálva a szektorokon belül nem találtunk szignifikáns összefüggéseket, ám az adatok alapján arra következtethetünk, hogy az egyházi felsőoktatási intézmények nem szelektívek a szülők iskolázottsága szerint, sőt a nem egyházi felsőoktatási intézmények hallgatói között szignifikánsan nagyobb arányban találhatók a magas iskolázottságú szülők gyermekei.

A hallgatók szüleinek munkapiaci helyzetét vizsgálva megállapíthatjuk, hogy az egyházi felsőoktatási intézménybe járó hallgatók szüleinek többsége inaktív, illetve nem dolgozik, míg a nem egyházi intézménybe járó hallgatók szüleinek, mind az édesapák/nevelőapáknak, mind pedig az édesanyák/nevelőanyáknak töredéke nem dolgozik. Az egyházi intézményekben a nem dolgozó édesapák többsége meghalt vagy öregségi nyugdíjas, az édesanyák/nevelőanyák leginkább háztartásbeliek, vagyis arányaiban több kedvezőtlen családi háttérű hallgató tanul az egyházi

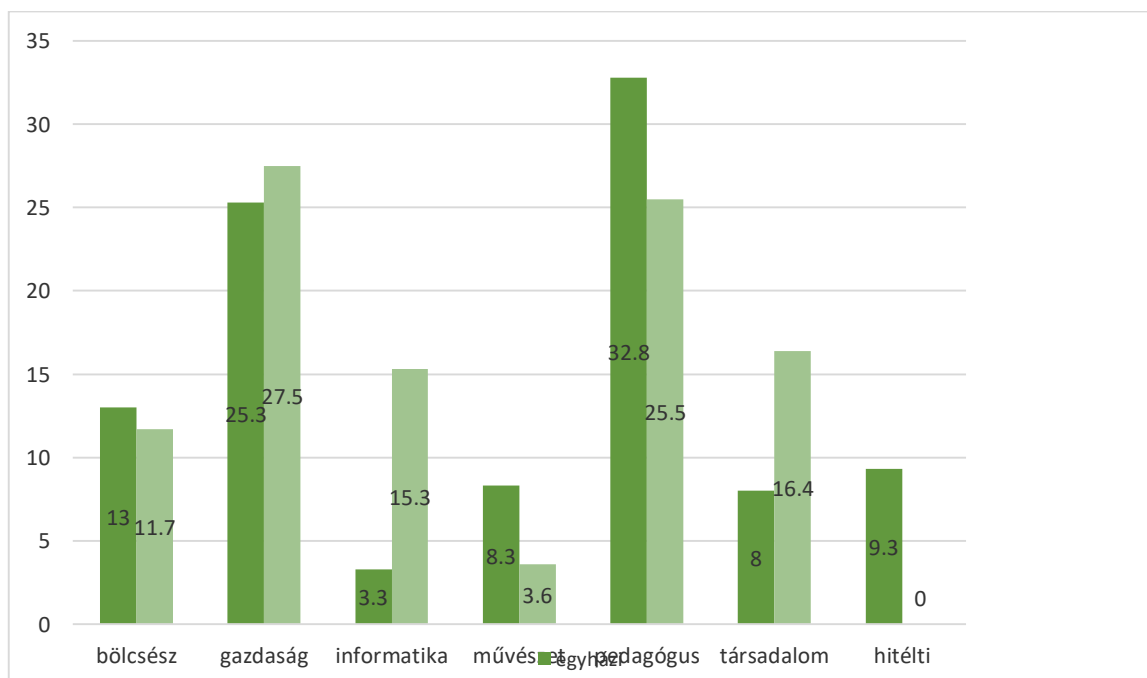
szakközépiskola, technikum (érettségivel), 5. gimnázium, 6. főiskola, 7. egyetemi diploma, 8. tudományos fokozat, 9. nem ismertem az édesapámat/édesanyámat. A 9. item esetében a válaszokat válaszhányként kezeltük.

intézményekben. Összességében megállapítható, hogy az egyházi intézmények hallgatói nehezebb munkaerőpiaci státusú szülők gyermekei.

6.3. Különbségek a tanulmányi pályafutásban

Elemzéseink során megvizsgáltuk a hallgatók képzési területenkénti megoszlását is (Ábra 1.). A mintába bekerült hallgatók 28,9%-a pedagógusképzésben, 26,8%-a gazdaságtudományi képzésben, 12,6%-uk társadalomtudományi képzésben, 12,4%-uk bölcsészettudományi képzésben, 10,1%-uk informatikai, 5,6%-uk művészeti, és végül, de nem utolsó sorban 3,7%-uk hitéleti képzésben végzi tanulmányait.

Habár a két szektor almintáiban egymásnak megfelelő képzési területeket választottunk ki, a szektoron belüli arányaikban mégis tapasztalhatók eltérések. Az egyházi felsőoktatási intézményekben legtöbbször pedagógusképzésben (32,8%), gazdaságtudományi képzésben (25,3%), bölcsészettudományi képzésben (13%), valamint hitéleti képzésben (9,3%) tanulnak. Az egyházi felsőoktatási intézményekkel ellentétben a nem egyházi intézményekben más képzési területek foglalják el a népszerűségi rangsor első helyeit. Ezen intézményekben a hallgatók 27,5%-a tanul gazdaságtudományi, 25,5%-a pedagógus, 16,4%-a társadalomtudományi, valamint 15,3%-a informatikai képzési területen végzi tanulmányait.

Ábra 1. Az egyházi és nem egyházi felsőoktatási intézmények hallgatóinak képzésterületek szerinti megoszlása (N=922, Khi-négyzet próba, $p=0,000$)

Az egyházi intézmények azokban a képzési területekben erősek, amelyek az egyházi intézményrendszer ellátását segíthetik. Ezt nemcsak a diploma vagy a képzésterület segíti, hanem a mindenféle képzést kiegészítő egyházismereti modul, kötelező kurzus.

A vizsgálat során feltérképeztük az egyházi és nem egyházi intézmények hallgatóinak képzési szintjét, valamint tanulmányaik finanszírozási formáját. Az egyházi szektorban a nem vallásosak a bölcsész területen, a vallásosak a társadalomtudományi (szociális segítő pályák) és hitéleti területen vannak felülreprezentálva. Tehát a nem vallásos hallgatók megfelelően értéksemlegesnek tartják az egyházi intézmények bölcsész képzéseit ahhoz, hogy oda jelentkezzenek.

Ami a képzési szintet illeti, az egyházi intézményekben magasabb arányban jelennek meg az alapképzésben tanulók, 91,2%, míg a hallgatók csupán 8,8%-a tanul osztatlan mesterképzésben. Az egyházi szektorban tehát erősen felülreprezentált (Adj. Resid.= 5,2) az alapképzésben tanulók csoportja ($p=0,000$). A jelen adatok is megerősítik azt a korábbi kutatási eredményünket, hogy az egyházi

intézmények az alapképzésekre látszanak koncentrálni (Pusztai et al. 2019), a relatíve kevés osztatlan mesterképzéses hallgató között döntően vallásosak tanulnak, ennek oka az, hogy ezek hitéleti karakterű képzések.

Mindkét szektorban az állami finanszírozású hallgatók jelennek meg magasabb arányban, ám az egyházi szektorban felülreprezentált (Adj. Resid.=2,6) azon hallgatók aránya, akik költségtérítéses finanszírozási formában végzik tanulmányaikat, míg a nem egyházi szektorban azon hallgatók aránya mutat felülreprezentáltságot, akik államilag támogatva végzik tanulmányaikat ($p=0,010$).

Táblázat 8. A hallgatók képzési szintjének megoszlása szektorközi és vallásosság szerinti összehasonlításban

	egyházi**		nem egyházi		összes ***	
	vallásos hallgató	inkább nem vallásos hallgató	vallásos hallgató	inkább nem vallásos hallgató	egyházi	nem egyházi
alapképzés	89	<u>100</u>	77,6	78,7	<u>91,2</u>	78,3
osztatlan mesterképzés	<u>11</u>	0	22,4	21,3	8,8	<u>21,7</u>
N=	318	67	295	216	396	526

** $p=0,004$

*** $p=0,000$

Táblázat 9. A hallgatók jelenlegi tanulmányainak finanszírozási formájának megoszlása szektorközi és vallásosság szerinti összehasonlításban

	egyházi***		nem egyházi		összes **	
	vallásos hallgató	inkább nem vallásos hallgató	vallásos hallgató	inkább nem vallásos hallgató	egyházi	nem egyházi
állami	65,3	<u>93,8</u>	79,8	75,5	70,7	<u>78,2</u>
költségtérítéses	<u>34,7</u>	6,2	20,2	24,5	<u>29,3</u>	21,8
N=	317	65	292	216	393	522

** $p=0,010$

*** $p=0,000$

Ennek oka, hogy ezek az intézmények nem hagyományosan nem állami intézmények, de ez nem azt jelenti, hogy a nemzetközi szakirodalomban jól ismert pici, privát tandíjak vannak, az említett képzéséterületeken nagyon alacsony tandíjak vannak.

7. Összegzés

Tanulmányunk célja az egyházi felsőoktatási intézmények hallgatói rekrutációjának vizsgálata a vallásosság és társadalmi háttér szerint. Adatértelmezéseink összegzése során változatos képet láttunk kirajzolni az általunk vizsgált régióban található egyházi és nem egyházi felsőoktatási intézmények hallgatóinak rekrutációjára vonatkozóan. A vallásosságot tekintve a felsőoktatási intézményekbe járó hallgatók igen sokszínű képet mutatnak, ám az egyházi felsőoktatási intézmények hallgatói – mind a vallási önbesorolás, mind a személyes és közösségi vallásgyakorlat alapján – vallásosabbnak bizonyultak, mint a nem egyházi felsőoktatási intézmények hallgatói. Mindezek alapján beigazolódni látszik azon hipotézisünk, mely szerint többnyire azon hallgatók választják az egyházi intézményeket, akik valamilyen módon vallásosnak vallják magukat, feltételezhetően felel meg a világnézetüknek. Eredményeinkből továbbá kitűnik, hogy nem csupán a hallgatók világnézete mutat egyezést a választott intézményével, hanem a hallgatók családjáé is. Közel azonos vallásgyakorlatot tapasztalhattunk a hallgatók és családjuk eredményeit összehasonlítva a különböző szektorokban, vagyis a konzekvensen vallásos családokból származók választják az egyházi intézményeket. Ám nem hagyható figyelmen

kívül azon eredmény sem, hogy a közösségi vallásgyakorlat esetében a hallgatók az egyházi felsőoktatási intézményekben nagyobb aktivitást mutattak, mint a családjuk más tagjai, ami az intézményi hatás eredményeit vetítheti előre.

Mivel korábbi kutatási eredmények szerint a nők, az idősebbek, az alacsony iskolázottak, valamint a kisebb települések lakói vallásosabbak, ezekben a csoportoknak a felülreprezentáltságára számítottuk az egyházi felsőoktatási intézményekben. Ezen feltételezés alapján felállított hipotézisünk beigazolódott. Összességében megállapítható, hogy az egyházi szektor hallgatói mind demográfiai szempontból, mind társadalmi státus szerint azokból a klasszikus felsőoktatás világában alulreprezentált csoportokból valók. Az egyházi szektorban nagyobb arányban tanulnak nők, felülreprezentáltak jelen a faluról érkezők, valamint szignifikánsan nagyobb arányban vannak jelen az alacsonyabb iskolázottságú és a rosszabb munkaerőpiaci státusú szülők gyermekei. Ám nem mutatható ki, hogy az egyházi felsőoktatási intézmények vallásosság szerint szelektívek lennének. Annak ellenére, hogy a felekezeti elkötelezettség kimutatható az egyházi intézményekben, nem zárják be kapukat a nem vallásos hallgatók előtt sem. Összességében elmondható, hogy eredményeinkből, melyeket regionális adatok elemzésére alapoztuk, kifejezetten a vizsgált régiókra vonatkozó következtetések vonhatók le, az általános következtetések levonására további kutatások szükségesek.

Bibliography

- Altbach, P. G. (1998): The Anatomy of Private Higher Education, *International Higher Education*, 12. Summer, 9-10.
- Astin, A.W., Astin, H.S., Lindholm, J.A. (2011): Assessing Students' Spiritual and Religious Qualities. *Journal of College Student Development*, 52(1), 39-61. doi:10.1353/csd.2011.0009.
- Benne, R. (2001): *Quality with Soul. Grand Rapids*. William B. Eerdmans Publishing Company.
- Cherry, C., De Berg, B. A., Porterfield, A. (2001): Religion on campus. *Liberal Education*, 87(4), 6-13.
- D. Farkas Cs. (2009): Felekezetek felsőoktatási szerepvállalása Kelet-Közép-Európában. *Educatio*, 4, 545-550.
- Daniels, J. R., Gustafson, J. N. (2016): Faith-Based Institutions, Institutional Mission, and the Public Good. *Higher Learning Research Communications*, 6 (2), 1-11.
- Fényes H., Pusztai G. (2004): A kulturális és a társadalmi tőke kontextuális hatásai az iskolában. *Statistikai Szemle*, 82(6-7), 567-582.
- Hartley, H. V. (2004): How College Affects Students' Religious Faith and Practice: A Review of Research. *Special Issue on Faith, Spirituality, and Religion on Campus*, 23(2), 111-129.
- Hill, J. P. (2009): Higher Education as Moral Community: Institutional Influence on Religious Participation During College. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 48(3), 515-534.
- Hill, J. P. (2011): Faith and Understanding: Specifying the Impact of Higher Education on Religious Belief. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 50(3), 533-551.
- Lee, J.J. (2002): Religion and College Attendance: Change among Students. *The Review of Higher Education*, 25(4), 369-384. doi:10.1353/rhe.2002.0020.
- Levy, D. C. (1992): Private Institutions of Higher Education. *The Encyclopedia of Higher Education* Ed: Burton Clark & Guy Neave, Pergamon Press
- Németh Gáborné Doktor A. (2008): A magyarországi magán-felsőoktatás. *Új Pedagógiai Szemle*, 8-9, 57-70.
- Pusztai G. (2005): Társadalmi háttér és iskolai pályafutás. *Educatio*, 3, 534 – 553.
- Pusztai G. (2010): Place of religious culture in Central and Eastern European higher education. In: Pusztai G. (ed.): *Religion and Higher Education in Central and Eastern Europe*. Debrecen, CHERD-H.
- Pusztai G. (2017): Hallgatók civil közösségi részvétele öt ország tizenhárom felsőoktatási intézményében. *Kultúra és közösség*, 8(3), 95-108.

- Pusztai G., D. Farkas Cs. (2016): Church-related Higher Education in Eastern and Central Europe Twenty Years after Political Transition. In: Máté-Tóth, A. Rosta, G. (ed.): *Focus on Religion in Central and Eastern Europe: A Regional View*, 204.
- Pusztai G., Fináncz J. (2003): A negyedik fokozat iránti társadalmi igény megjelenése. *Educatio*, 4, 618-634.
- Pusztai G., Demeter-Karászi Zs. (2019): Analysis of Religious Socialization Based on Interviews Conducted with Young Adults. *Religions*, 10(6), 365.
- Pusztai G., Maior E., Demeter-Karászi Zs. (2019): Church Contributions to the Transformation of Higher Education in Central and Eastern Europe. In: Kovács, G., Rónay, Z. (ed.): *In search of excellence in higher education. Proceedings of the 2nd Danube Conference for Higher Education Management*. Budapest, Corvinus University of Budapest Digital Press.
- Révay E. (2007): *Értékek és normaközvetítés a felekezeti felsőoktatásban*. Kutatási zárójelentés OTKA-61505. http://real.mtak.hu/11722/1/61505_ZJ1.pdf (2020. 06. 18.)
- Szemerszki M. (2003): *A magánfelsőoktatás kialakulása Magyarországon*. Ph.D. értekezés. Budapest.
- Szolár É. (2010): Romanian Church-related Higher Education in Comparative Perspective. In: Pusztai, G. (ed.): *Religion and Higher Education in Central and Eastern Europe*, 39-54.
- Todd Forrest, M., White, M. J., Perlman, D. (2003): Religious Socialization: A Test of the Channeling Hypothesis of Parental Influence on Adolescent Faith Maturity. *Journal of Adolescent Research*, 18(2), 169-187.
- Tomka M. (1973): A vallásosság mérése. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 1-2, 122-135. http://acta.bibl.u-szeged.hu/25165/1/religiosa_001_018-031.pdf
- Tomka M. (1999): A magyar vallási helyzet öt dimenziója. *Magyar Tudomány*, 5, 549-559.
- Uecker, J. E., Regnerus, M. D., & Vaaler, M. L. (2007). Losing My Religion: The Social Sources of Religious Decline in Early Adulthood. *Social Forces*, 85(4), 1667-1692.

Szerzők

Zsuzsanna Demeter-Karászi, Debreceni Egyetem (Magyarország). E-mail: zsuzsanna.karaszi@gmail.com

Gabriella Pusztai, Debreceni Egyetem (Magyarország). E-mail: pusztai.gabriella@arts.unideb.hu

Acknowledgement

Project no. 123847 has been implemented with the support provided from the National Research, Development and Innovation Fund of Hungary, financed under the K_17 funding scheme.

